

Gender a škola

MFF UK v Praze, 27. 2. 2007

Mgr. Zdeněk Sloboda

sloboda@fsv.cuni.cz

doktorand Katedra sociologie, ISS, FSV UK
a Katedra mediální pedagogiky a dalšího vzdělávání
Univerzita Lipsko, Německo

gender a pohlaví

- **pohlaví** je biologicky dané, určuje se na základě ne/přítomnosti určitých chromozomů, pohlavních orgánů a hladiny hormonů
  - běžně se rozlišují 2 pohlaví (pohlavní nevyhraněnost se nazývá intersexualita – dříve hermafroditismus)
- **gender** je sociální (kulturní) konstrukt toho, co považujeme za ženské (femininní) a mužské (maskulinní) (vlastnosti, chování, role, identity ...), mezi kulturami i v čase v rámci jedné kultury se mění
  - dnes se hovoří o více jak 2 genderech (nejčastěji 9)

vztah biologie a společnosti

- **Esencializmus:** vysvětlování rozdílů mezi muži a ženami jako biologické danosti a přirozenosti
- **Sociální konstruktivismus:** mužem a ženou se stáváme až výchovou
- „Člověk je utvářen přírodou a příroda člověkem. Tento proces je vzájemný, nekonečný a oboustranný v každém okamžiku.“ (Fafejta 2005)
- Vztah kultury a přírody:
  - metafora matřičky nebo cibule
  - metafora mince
- člověk se rodí biologicky velice málo vybaven pro život, o to významnější je jeho **socializace**
- K. Lorenz: člověk je od přirozenosti bytostí kulturní
- A. Portman: „sociální děloha“
- A. Fausto-Sterling: dospívání není naprogramovaný proces

socializace a výchova

- „Socializace je komplexní proces, v jehož průběhu se člověk jako biologický tvor stává prostřednictvím sociální interakce a komunikace s druhými sociální bytostí schopnou chovat se jako člen určité skupiny či společnosti. Socializace spočívá v osvojování hodnot, norem a způsobů jednání srozumitelných a platných v dané kultuře či subkultuře.“ (Velký sociologický slovník 1996: 1012)
  - socializátoři: rodina, vrstevníci, škola, média
  - v antropologii: *enkulturace*, v pedagogice: *výchova*

psychologické teorie vývoje genderu

- psychoanalýza
  - Freud (stádia psycho sexuálního vývoje) a po Freudovi
- teorie sociálního učení
  - nápodoba a modelování
- kognitivní teorie
  - hledání řádu a schémat- >zorce chování
- teorie Sandry L. Bem – genderové čočky
  - genderová polarizace
  - androcentrismus
  - biologický esencialismus

genderová socializace a výchova

- genderová soc. začíná již (před) porodem
- genderová preference hraček již v 18. měsíci
- dítě ve 3 letech začíná rozlišovat mezi skupinami muž a žena, které pozná podle určitých znaků
- genderová identita se vytváří:
  - *posilováním* žádoucího chování
  - *nápodobou* neboli modelováním (především u menších dětí)
  - *internalizací* spol. norem, hodnot, chování ...
stereotypů

ženy, muži a školství - historie

- škola výlučně pro chlapce a muže
- se zavedením povinné šk. docházky -> specializace (muži odborní, ženy pečující)
- vyšší vzdělání pro ženy až na přelomu 19. a 20. stol.
- víra v „biologickou predispozici“ žen pro výchovu a pečovatelské práce → feminizace oboru (ca. 1910) → snížení prestiže učitelství

ženy, muži a školství – současnost

- podíl učitelů a učitelek ve školách
  - na ZŠ: 1953 – učitelek 55 %, 2003 – učitelek 82 %
  - na SŠ: v 60. letech – cca. 1/3, poč. 90. let – 55 %
  - na vedoucích postech ZŠ a SŠ: jen cca. 37 % žen
  - na VŠ: 2004/05 – 75 % mužů, 25 % žen
- přístup ke vzdělání (2000/01, podíl žen)
  - matematické o.: 46,5 %, infromatické o.: 8,7 %, společenské vědy: 59,4 %
  - přihlášení: 54,2 %, přijatí: 46,6 %
  - studující bc. 52 %, mag.n. 50,1 %, mag. 45,9 %, PhD. 35,5 %

škola jako instituce (Smetáčková 2006: Gender ve škole.)

- fce. školy: vzdělávací, výchovná + ochranná, prognostická a selektivní
- významný socializátor
- modernizace X tradice = udržování statu quo
- gender ve škole:
  - oddělení úkolů a fyzického prostoru
  - konstrukce symbolů a představ
  - formální i neformální pravidla komunikace
  - osobní identita členů/ek organizace
  - logika a principy života v organizaci→ škola je maskulinní instituce
- koedukace = dívky i chlapci chodí do stejných škol
X na většině škol převažuje jedno pohlaví – analogicky segregaci oborů na pracovním trhu
→ formální rozdělování na mužské a ženské obory je podporováno jak dělením fyzického prostoru, zastoupením vyučujících, tak i na symbolické úrovni (např. podporování genderově stereotypních voleb)

jak „genderovaně“ učíme? 1

- jak učíme:
  - vyučující věnují o 1/3 času více chlapcům
  - dívky se častěji hlásí X chlapci jsou častěji vyvoláváni
  - chlapcům je dán větší čas na odpověď X dívky jsou častěji při odpovědích přerušovány
  - chlapcům je dáváno více prostoru pro nalezení vlastní chyby X dívky jsou častěji opraveny učitelem/kou
  - u chlapců je tolerována neposednost a agresivita (podobné projevy jsou u dívek trestány)
  - u chlapců se předpokládá, že ještě „dozraje“, chyby jsou často připisovány roztěkanosti, neposednosti X u dívek neznalostí
  - u chlapců se předpokládá, že na problém přijdou sami (odvodí si jej) X u dívek, že se věci naučí z paměti

jak „genderovaně“ učíme? 2

- **kdo učí:**

- spíše ženy jak muži;
- muži na vyšších stupních vzdělávání a v „mužských“ předmětech a oborech (takové obory jsou pak považovány za důležitější a náročnější)

- **čím učíme:**

- jazyk
- učebnice a texty

učivo a učebnice

- učivo není objektivní, neutrální a univerzální přehled toho nejvýznamnějšího, co obor nabízí – je to selekce, sociální konstrukt
- výběr informací
  - co je považováno za důležité, co se vyučuje a co ne
  - gender mainstreaming: u každého rozhodnutí zvažujeme přímé i nepřímé dopady na dívky/ženy a chlapce/muže, usilujeme o podporu rovných příležitostí
- příklady
  - dbát na neutralnost či blízkost žité reality obou pohlaví vyváženě, nabízet alternativy (nejen příklady o autech, jeřáběch, letadlech, stavbách domů atd.)
- nabídka vzorů, chování, vlastností (obsah textu, ilustrace)
  - pozor na stereotypy; vyváženost, pluralita
- jazyk

reprodukce genderu v jazyce

v řeči:

- posilování domén a obrazu dvou světů („A nyní něco, co ocení děvčata.“)
- pochvaly / napomenutí a kárání (pochvaly chlapců za píli a pečlivost, poznámky dívkám za vyrušování)
- sexuální podtext, hodnocení vzhledu („Učitel na fyziku říkal všem děvčatům ‚čarodějnice‘, štíhlé dívky označoval ‚koza hubená‘“)
- stereotypy při hodnocení (v „mužském“ nebo „ženském“ předmětu) („Kluci to pochopí, holky se nabiflují“)

v textech:

- úvodní oslovování (žákyně i žáci, milé studentky, milí studenti)
- generické maskulinum (místo označení všech v mužském rodě používáme alternativy: čeští vědci -> česká věda)
- zadávání úloh (i dívkám) (ne: Vyprávěj, cos dělal o prázdninách.)
- vyhýbání se stereotypům (typickým doménám)
- vyhýbání se „boji pohlaví“ (neslučitelnost rozdílů – co je mužské není ženské a opačně)

cíl

- genderově citlivá výchova (a výuka) a genderově korektní škola
  - nabízí různorodé i nestereotypní, kvantitativně i kvalitativně vyvážené vzory (osob, chování, životních trajektorií ...)
  - podporuje dítě, studenta/ku individuálně, podle schopností, které projeví, ne podle stereotypních předpokladů
- rovnost šancí
  - rovnost v podmínkách (všem dáme stejné podmínky X různá výchozí pozice vzhledem k různé socializaci)
  - rovnost ve výsledcích (vzhledem k různé dětem zadáváme individuálně různé úkoly a dáváme jim různé podmínky tak, aby dosáhly stejných výsledků)

zásady genderově pozitivní výuky

(Jarkovská 2003)

- snažit se reflektovat svůj odlišný přístup k dívkám a chlapcům (své vlastní stereotypní chování a uvažování)
- respektovat rozdíly mezi pohlavími, ale a priori je nepředpokládat
- usilovat o rovný přístup, ale citlivě přistupovat k rozdílům, tak aby jednání vedlo k podpoře dívek či chlapců tam, kde se cítí nejistí
- vyvarovat se genderově stereotypních výroků
- vyhledávat genderově nestereotypní učební materiály a nabízet pluralitu a vyváženost vzorů → větší možnost volby
- zpochybňovat samozřejmost genderových stereotypů, které se případně ve výuce vyskytnou
- nerozdělovat úkoly genderově stereotypně (př. na ŠVP)

Literatura

- Valdřová (2006): *Gender a společnost: Vysokoškolská učebnice pro nesociologické směry mag. a bak. studií*. PedF UJEP: Ustí nad Labem.
- Ranzetti/Curran (2003): *Ženy, muži a společnost*. Karolinum: Praha.
- Oakley (2000): *Gender, pohlaví a společnost*. Portál: Praha
- Smetáčková/Vlková (eds.) (2006): *Gender ve škole: Příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a ZSV na ZŠ a SŠ*. Otevřená společnost: Praha.
- Smetáčková (ed.) (2006): *Gender ve škole: Příručka pro budoucí i současné učitele a učitelky*. Otevřená společnost: Praha.
- Jarkovská (2005): *Rovné příležitosti dívek a chlapců ve vzdělání*. Nesehnutí: Brno.
- Valdřová/Smetáčková/Knotková-Čapková (2005): *Příručka pro posuzování genderové korektnosti učebnic*. Ročenka KGS FHS UK: Praha.
- Cviková/Juráňová (2003): *Ružový a modrý svět: Rodové stereotypy a ich důsledky*. Aspekt: Bratislava.
- Národní kontaktní centrum – Ženy a věda www.nkc.cz
- projekt Rovné příležitosti v pedagogické praxi www.rppp.cz
- Odd. Gender&sociologie SoÚ AV ČR www.genderonline.cz